

Ольга Воляннюк,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри політичних наук

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0000-0002-1606-7416; email: volyanyuk@ukr.net

Юрій Ладний,

аспірант кафедри політичних наук,

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ORCID: 0000-0002-3225-1942; email: yura_ladnyi@ukr.net

ЕТНОПОЛІТИКА ТА НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Здійснено спробу пов'язати два актуальні концепти політичних наук – «етнополітика» та «національна стійкість», зокрема переосмислити їх сутність і тенденції змін в умовах війни. Підкреслюється, що виважена етнополітика могла би слугувати одним із інструментів збереження безпеки, єдності й сталості суспільства навіть в умовах збройної агресії. Стаття має за мету запропонувати сучасне розуміння проблем етнополітики як чинника національної стійкості та водночас історично обґрунтованої сфери життя суспільства. Поряд із тим з'ясувалось, що окреслені завдання неминуче актуалізують звернення й до інших сфер політики: політики пам'яті, політики ідентичності, політики у сфері свободи совісті, а також в освітній, інформаційній, культурній, соціальній, економічній та інших сферах життя суспільства.

Методологічною основою дослідження стали принципи об'єктивності, плюралізму, міждисциплінарності. Аналіз чинного нормативно-правового поля України дозволив осмислити дійсні й можливі державні стратегії етнополітики в умовах війни, водночас аналіз соціологічних опитувань – дослідити стійкість суспільства перед актуальними етнополітичними викликами, зокрема й збройною агресією. Кейс-стаді, акцент на сучасний досвід етнополітичних змін в Україні важливий і для виокремлення завдань порядку денного урядової політики, і для перспектив соціально-політичних досліджень етнічності загалом. Стверджується, що фактор етнічності важливо враховувати при розгортанні стратегій, програм і планів розвитку національної, соціальної, громадянської стійкості, а також стійкості демократії. Етнополітика трансформується навіть в умовах війни та свідчить про певний накопичений ресурс стійкості політичних еліт і суспільства загалом. Водночас етнополітика потребує подальших інституціоналізації, чітких безпекових заходів, міжінституційної співпраці, регіональних, національних і міжнародних зв'язків, сталої ресурсної підтримки та стійкого розвитку.

Ключові слова: етнополітика, національна стійкість, інституційна спроможність, громадянська стійкість, національна безпека, війна, політика ідентичності, політика пам'яті, демократія.

Вступ. Національна стійкість є важливим ресурсом будь-якого сучасного суспільства. Її відносно легко трансформувати в непопулярні, але назрілі соціально-політичні реформи, модернізаційні програми, в ефективне проектування майбутнього. В умовах війни це вже не тільки додатковий, але й необхідний для самозбереження нації ресурс. Його підтримка та розвиток залежить від багатьох факторів – зовнішніх і внутрішніх, організованих і стихійних, інституційних і ціннісних. Етнополітика є лише одним із таких факторів, що може одночасно характеризуватися за кількома з перелічених вище параметрів; а втім через поширені упередження та недостатні дослідження, сфера часто залишається неувизначеною та/чи «відсунутою» обабіч порядку денного. Нерідко цю сферу ще й інструменталізують у конфліктах і війнах.

Мета статті – увиразнити розуміння та значення етнополітики як чинника національної стійкості, як витребуваної сучасними реаліями і небезпеками галузі, як історично обґрунтованої сфери життя суспільства, що однак постійно динамічно змінюється та містить низку ризиків в умовах війни. Мету можна також деталізувати **завданнями**: встановити зв'язок між ключовими категоріями дослідження, необхідність їх комплексного осмислення для подальшого теоретичного пошуку, а також для практичних потреб порядку денного політики в умовах війни.

Спектр **методів**, які можуть допомогти досягти поставленої мети, – широкий, залежить від дисциплінарного фокусу, від тематики, ресурсного забезпечення дослідження та обраної

науково-пошукової стратегії. Тобто етнополітика як галузь знань, у широкому розумінні є міждисциплінарною, а, відповідно, знайомство з результатами досліджень соціологів, істориків, правознавців, економістів, фахівців із публічного управління, безпекових питань і деяких інших наук стає досить дієвим інструментом для доповнення сучасного визначення цього поняття в політології. Аналіз чинного нормативно-правового поля України дозволяє осмислити дійсні й можливі державні стратегії етнополітики в умовах війни. Водночас аналіз крайніх соціологічних опитувань – охарактеризувати настрої та спроможності, загалом стійкість суспільства перед актуальними етнополітичними викликами.

Аналіз останніх публікацій охоплює роботу з джерелами за одразу кількома ключовими категоріями дослідження. Це внесок у розуміння національної стійкості як мистецтва й можливості нового управління складними системами сучасності, зокрема у роботах Д. Чендлера, О. Новакової, О. Резнікової та ін. Актуальні етнополітичні процеси та особливості їх концептуалізації вже традиційно допомагають зрозуміти напрацювання міжнародних асоціацій дослідників (наприклад, Association for the Study of Nationalities) та національних аналітичних осередків (наприклад, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України). Про проблеми соборності та національної консолідації, сучасних ідентичностей і плюралізму багато дізнаємося з досліджень В. Войналовича, Б. Гуменюка, В. Кулика, М. Остапенко, Ю. Шайгородського та ін. вчених. Широкі гуманістичні орієнтири й зміст феномену політики, переосмислення її суб'єктів у теперішніх умовах невизначеності й боротьби за демократію описано у роботах В. Андрущенка, О. Бабкіної, Ю. Юрчук та ін. На основі опрацьованих джерел підкреслимо: поряд із тим, що поняття «стійкість» викликає значний дослідницький інтерес, впевнено входить у політико-правовий і публічний дискурси, все ж його обґрунтування нерідко викликає критику (див. напр. «Коаліція РПП закликає»), та все ще незначною мірою актуалізується у зв'язку з питаннями етнополітики.

Результати і дискусії. У політичні науки і навіть наше повсякдення базові етнополітичні категорії (наприклад, «нація», «національна держава», «народ», «етнічність») запровадженні відносно давно та досить широко й довільно використовуються. Однак реалії часто змінюють первинні значення понять, додають нових акцентів у їх розуміння, вивіщують чи навпаки – усувають їх з-поміж інших. Війна є сьогодні тим широким контекстом, який позначився на сутності численних явищ і відповідних понять, що зобов'язує переосмислювати взаємозв'язки багатьох базових і нових категорій політології.

Етнополітика належить до об'єктивно складних понять: 1) у ньому поєднані суперечливі дефініції «етнічність» і «політика», щодо сутності й значимості кожної з яких ведуться дискусії; 2) багаторівневий зміст сучасної політики також додає нових вимірів й окремим її різновидам; 3) цією дефініцією у політичній практиці урядів сучасних країн і міжнародних об'єднань можуть послуговуватися в різних значеннях. Природно визрівають питання про ефективність державного регулювання етнічної сфери та його потенційну конфліктогенність; про пріоритетність етнополітичних питань локального / регіонального / національного / міжнародного рівнів; про ступінь залученості усіх зацікавлених у відповідній сфері суб'єктів, відображення у ній також інших сфер суспільного життя тощо. В умовах війни кожне політичне рішення і навіть цілі галузі політики переосмислюють ще й за логікою першочергової доцільності. І з теоретико-методологічних, і з прикладних позицій, важливим тут є сутнісне наповнення національної стійкості: *по-перше*, що ми вкладаємо в основи такої стійкості, тобто яким є умовний суспільний договір та, *по-друге*, як ми практично реалізуємо відповідні ціннісні орієнтири й домовленості, зважаючи на непомірні загрози, наростаючі ризики для збереження нації.

Широку рамку в питанні етнополітики на шляху до зміцнення національної стійкості могла би задати гуманістична концепція політики, яка переконливо доводить: визначальним суб'єктом будь-яких політичних відносин і процесів є передусім людина, незалежно від походження, традицій, мови, віросповідання, кольору шкіри тощо. Принципи поваги до людської гідності, неприпустимості розпалювання ворожнечі між людьми покладені в

основу більшості сучасних політичних доктрин. Однак вчені зауважують, що і гуманізм видозмінюється, адаптується, в історичній ретроспективі відомі його самозаперечення, повторення, ідеалістичні, глобальні та навіть шовіністичні різновиди (Акоріан, Timashova, 2023). Іншими словами, самої лише декларації загальнолюдських цінностей недостатньо, вона вимагає конкретизації, розвитку чітких алгоритмів і механізмів обороноздатності.

Етнополітична проблематика все ще рідко у науковій літературі пов'язується зі сек'юритизацією чи національною стійкістю. Наприклад, всебічно вивчаючи феномен національної стійкості серед сучасних безпекових викликів, О.Резнікова (2022) уникає поняття «етнічності». Авторка наголошує, що у її розумінні: а) національна стійкість «використовується не у контексті збереження цілісності й розвитку певного етносу, а в ширшому сенсі, який стосується існування колективної суб'єктності та пов'язаної з нею ідентичності й загальнонаціональної політичної організації»; б) національна стійкість є здатністю передусім держави та суспільства протистояти загрозам, адаптуватись, підтримувати сталість, відновлюватися після криз (с. 35-36); в) це також комплексний механізм за участі державних органів, місцевого самоврядування, підприємств, громадських організацій, населення загалом (с. 39). Тут помічаємо й деяку суперечність, адже вочевидь щонайменше з 1990-х рр. система національної безпеки «приростає» новими суб'єктами, серед яких зокрема й етноси та релігійні організації (с. 26). Та й загалом, завдяки згаданому дослідженню (Резнікова, 2022, с. 39) бачимо, що навіть саме розуміння сутності національної стійкості часто залежить не лише від особистих переконань чи/і національних особливостей, але й від умов життя, які переживає та чи інша спільнота в кожен конкретний історичний період її зростання чи занепаду. Тобто воєнний стан, до прикладу, може суттєво сприяти міжетнічній ворожнечі чи навпаки – національній єдності, мобілізації на етнічній основі, змінюючи відтак баланс ресурсів стійкості. У кожному разі виважена етнополітика могла би слугувати одним із інструментів збереження безпеки, сталості та єдності суспільства навіть в умовах збройної агресії.

Результати окремих соціологічних опитувань в Україні також показують, що зовнішня загроза позначилась на ідентичності громадян, сприяла їх консолідації довкола української культурної традиції, відмові від неіснуючих радянських конструктів, а повномасштабне вторгнення РФ ще більше прискорило ці світоглядні зрушення (див. Табл. 1). Якщо у 2017 р. з твердженням нібито «українці і росіяни завжди були і залишаються братніми народами» погоджувалися 27% респондентів, то вже у 2023 р. – 4%; до того ж суттєво змінилася частка тих, хто поділяє тезу, що «українці і росіяни ніколи не були братніми народами» – з 16% до 43% (Разумков Центр, 2023).

Таблиця 1.

До якої культурної традиції Ви себе насамперед відносите?*
Результати соціологічного опитування (23 – 31 травня 2023 року)

	Травень 2006р.	Грудень 2013р.	Грудень 2015р.	Грудень 2017р.	Червень 2021р.	Травень 2023р.
Загальноєвропейська	6,6	7,5	7,1	13,1	9,8	10,3
Радянська	16,4	12,5	10,3	9,9	9,8	3,6
Українська	56,3	67,7	70,0	68,9	72,9	80,8
Російська	11,3	6,2	3,2	2,0	3,3	0,5
Інша	1,5	1,7	1,7	0,9	0,8	1,7
Важко відповісти	7,9	4,4	7,7	5,1	3,4	3,1

*Складено за: (Разумков Центр, 2023).

Україна сьогодні переживає події світового значення, що багато в чому випереджають суспільно-політичні процеси в інших регіонах, позначаються на перспективі міжнародного порядку. Низка сучасних політологічних понять як, наприклад, «постправада» чи «гібридні загрози», що концептуалізуються у працях дослідників з усього світу, в Україні перебувають на етапі емпіричного дізнання, тобто мають визнаний досвідний зміст. Інші, навіть відносно усталені концепти соціальних і поведінкових наук, також переосмислюються через призму накопичених російсько-українською війною подій і кейсів. Тому, вивчаючи особливості етнополітики та сучасний її зміст, важливо звернути увагу на українські реалії у цій сфері, на трансформацію державних і громадських ініціатив із етнополітики, а також розкрити зміст загроз, що їх привносить у етнополітичні відносини та процеси російська агресія. Вивчаємо цей досвід не лише з огляду на актуальні завдання порядку денного політики в Україні, але й загалом через його значущість у ретроспективі соціально-політичних досліджень.

У цьому зв'язку на увагу заслуговує діяльність Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) як центрального органу виконавчої влади, що створений вже фактично в умовах війни, і який поступово відбудовує автономність та широту повноважень у забезпеченні формування та реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин в Україні (Положення про Державну службу, 2019). Відповідальна в етнополітичній галузі інституція безпосередньо спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України відносно нещодавно. На момент формування діяльність Служби координувалась через Міністра культури, а її заснування в офіційних заявах аргументувалось у тому числі потребою розвитку ефективних інструментів державного регулювання в умовах російської агресії, яка намагається «зруйнувати територіальну цілісність Української держави, використовуючи етнічне і релігійне розмаїття українського народу, роздмухуючи конфлікти та утворюючи лінії розколу між різними етнічними і релігійними спільнотами» («Уряд утворив», 2019). Вже в умовах повномасштабного збройного наступу РФ у грудні 2022 р. можливості Служби додатково розширюються, а всі структурні підрозділи обласних і Київської міської державних (військових) адміністрацій з питань етнополітики та свободи совісті стали підзвітні та підконтрольні ДЕСС (Деякі питання діяльності, 2022).

Важливо зазначити, що такі новації не внесли суттєвих змін у концептуальне розуміння етнополітики: саме поняття в урядових постановах вживається лише у власній назві Служби, загалом же йдеться про «державну політику у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів і національних меншин». Водночас ці реорганізації та раніше набуті практики державного регулювання у відповідній сфері увиразнюють інший вагомий аспект сутності етнополітики в умовах війни та в роки трансформації молодого демократії – нерозривний зв'язок етнополітичних проблем із питаннями релігії. При чому вбачаємо тут деяку історичну тяглість та певні винесені з історії уроки, на які, наприклад, вказують і сучасні енциклопедичні відомості: формування й діяльність державних органів України у справах національностей і релігій відбуваються ще на тлі національні-визвольних змагань за незалежність Української Держави; ці процеси вже традиційно постають як наслідок консолідації демократичних сил; за короткий проміжок часу кількарізкові зміни державних форм правління позначаються і на відповідних структурах, їх кількості, статусі, назвах, однак за жодної з формацій питання етнічності та релігії не ігноруються цілком, а часом фігурує серед визначальних. Тож дослідники вбачають деяку історичну спадкоємність, яку ведуть від заснованих у період Української Центральної Ради, Гетьманату, Директорії національних міністерств і Департаменту / Міністерства ісповідань / культів (детальніше див. Владиченко, 2019). Їх утворення та діяльність від початку викликали гостру полеміку, однак навіть сама ця дискусія стала частиною суспільно-політичної традиції українського суспільства, формувала стійкі демократичні орієнтири та виразні інтереси, потреби у відповідній інституціоналізованій сфері суспільно-політичного життя.

Зауважимо також зв'язок ще з однією, не завжди очевидною сферою – політикою пам'яті. Останню визначають як сконструйоване і навіть певною мірою штучне явище, що

постає у відповідь на необхідність молодих демократій вибудовувати зв'язки з втраченим / фрагментованим минулим. Це також політика-відповідь на історичну пропаганду та історичну політику зовнішніх суб'єктів, зокрема країни-агресора. Загалом, фіксуючи цей взаємозв'язок двох сфер політики (етнополітики та політики пам'яті), важливо підкреслити очевидну тенденцію розширення кола діяльних суб'єктів. Цікавий аспект до розуміння проблематики додає відносно нещодавня стаття про сучасний «історичний активізм». Дослідження орієнтоване на міжнародну аудиторію та розповідає саме про українських істориків із групи «Лікбез. Історичний фронт» – професіоналів, що об'єдналися для розвитку громадянської нації та держави в буремні часи війни, і при цьому принципово відрізняються від державних пропагандистів й істориків на службі у влади (Yurchuk, 2021). Ці та схожі, щойно посталі суб'єкти політики пам'яті, як і етнополітики, вибудовують мережеві зв'язки, (не)формальні комунікації, альтернативні канали обміну даними, що також може додавати стійкості суспільству й державі.

Втім в умовах посилення зовнішніх загроз оновлені державні інституції також підтримують необхідність співпраці з громадянським суспільством. Зокрема згадана ДЕСС привертає увагу нещодавно затвердженою державною цільовою національно-культурною програмою «Єдність у розмаїтті», яка частково розкриває розуміння змін, що їх зазнає етнополітика в умовах війни. Програма презентується як створення сталих інституційних умов на загальнодержавному та регіональному рівні для розробки механізму реалізації положень удосконаленого законодавства у сфері захисту та забезпечення реалізації прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот) та корінних народів України; для подолання наслідків збройної агресії РФ, російської та радянської імперських асиміляційних політик; для сприяння зміцненню соціальної стійкості, згуртованості, загальнонаціональної єдності українського суспільства (Про затвердження Державної цільової, 2023). Поряд із поняттям «соціальна стійкість» (у широкому означенні) в документі з'являється й поняття «стійкість громадських об'єднань національних меншин України та представницьких органів корінних народів України», при чому з цілком конкретними, вимірюваними критеріями такої стійкості: участь цих структур у процесах формування та реалізації державної політики у згаданій сфері; забезпечення умов ефективної участі осіб, які належать до національних меншин (спільнот), корінних народів України в культурному, соціальному, економічному житті; розвиток відповідних консультативно-дорадчих органів тощо. Згадані завдання та критерії конкретизовані у кількісних показниках, а проблема стійкості окреслюється невідривно від проблем інституційної спроможності, узгодження загальнонаціональних і регіональних завдань, сталої міжвідомчої координації, довготривалого розвитку, стабільного фінансування на кількарічну перспективу.

Етнополітичний фактор однак все ще недостатньою мірою увиразнений як у деяких дослідницьких проектах щодо національної стійкості, так і в окремих тематичних державних планах і програмах. Концепція забезпечення національної системи стійкості (2021) окреслює мету, принципи, напрями, механізми, строки запровадження та функціонування національної системи стійкості, однак уникає згадок про етнополітику. В цьому документі йдеться про необхідність «забезпечення здатності держави і суспільства своєчасно ідентифікувати загрози, виявляти вразливості та оцінювати ризики національній безпеці, запобігати або мінімізувати їх негативні впливи, ефективно реагувати та швидко і повномасштабно відновлюватися після виникнення загроз або настання надзвичайних та кризових ситуацій усіх видів, включаючи загрози гібридного типу, але не обмежуючись ними». Водночас етнополітичний ресурс стійкості фактично не окреслений. Серед відповідальних виконавців Плану заходів з реалізації Концепції (2023) не згадується ДЕСС, що було би цілком доречним за низкою завдань, наприклад, для «опрацювання механізму залучення інститутів громадянського суспільства, які беруть участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». При цьому цілком доречно до низки запланованих заходів, в т.ч. інформаційно-просвітницьких із підтримки сил безпеки та оборони у кризовий період, окрім власне безпекових структур,

залучаються Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Держкомтелерадіо. Загалом, на наш погляд, Концепція та відповідний План поки залишають відкритим питання порядку, каналів, форматів обміну інформацією про загрози / спроможності / вразливості між суб'єктами забезпечення національної стійкості.

У чинному законодавстві поняття «національна стійкість» і «соціальна стійкість» вочевидь доповнює ще одна дефініція – «громадянська стійкість», яка Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022) визначається як «здатність особи виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному житті і в умовах негативних зовнішніх впливів», при цьому йдеться про необхідність збереження української національної ідентичності («усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей») та «забезпечення розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України». В обґрунтуваннях необхідності відповідної політики розробники поклалися на результати соціологічного дослідження громадянської ідентичності українців у 2022 р., за яким 94 % опитаних ідентифікує себе громадянами України, майже стільки ж – мешканцями свого регіону, половина – європейцями, майже 10 % – «радянською людиною». Стратегія (2023), розроблена відповідно до нового Закону, розвиває також ідею суб'єктності у цій сфері, наприклад, додає до відповідальних виконавців Міністерство молоді та спорту України, Український інститут національної пам'яті, але знову ж випускає з уваги етнополітичний чинник і центральний орган влади у цій галузі.

Водночас згадані новації певною мірою перегукуються зі сучасним категоріальним апаратом західних вчених. Опрацьовуючи «*Nationalities Papers*», можемо помітити, що достатньо широке коло дослідників поряд із проблемами етнополітики використовує поняття «політика ідентичності». Це особливо важливо у контексті складних, багатошарових ідентичностей сучасності, які охоплюють не тільки етнічне сприйняття спільноти / «інших» / себе, але також громадянський, геополітичний, культурний, соціальний, цивілізаційний, мовний, історичний, релігійний та багато інших вимірів. Цікаво, що на емпіричних даних, зібраних в Україні, дослідники намагаються аргументувати: деякі упередження / стереотипи щодо «інших» все ще слабо формуються під дією офіційної політики ідентичності, водночас фактор зовнішньої агресії помітно відчутніше сприяє таким негативним проявам. Однак навіть за наявності цього фактору, наприклад, в Україні збільшення соціальної дистанції до російськомовного населення під впливом війни не є критичним, і, за підрахунками незалежних дослідників, не загрожує насильством відносно цієї групи (Eras, 2023). Подібні висновки викликають численні дискусії, однак додають роздумів стосовно сутності поняття політики ідентичності.

Проте не лише західні, а й українські науковці серед центральних категорій для означення сучасних подій використовують поняття ідентичності. Наприклад, у Б. Гуменюка (2022) читаємо про повномасштабну національно-визвольну боротьбу українців; про третю (після доби Богдана Хмельницького та періоду УНР) й завершальну війну за міжнародну суб'єктність; сучасну світоглядну революцію (між імперсько-реакційним та загально-цивілізаційним, гуманістично-демократичним сприйняттям реальності), що також, на думку автора, є своєрідною відповіддю України на безперспективні спроби агресора «обнулити нашу ідентичність» (с. 63, 69). Міжнародні, дипломатичні, національні зусилля відтак мисляться передусім як цілеспрямовані заходи захисту унікальної ідентичності українського народу.

Загалом у доповнення до раніше запропонованого визначення етнополітики як науково обґрунтованої галузі та просвітницької дисципліни, що затребувана в сучасних умовах (див. Волянюк, 2022, с. 108), важливо підкреслити також розуміння її як чинника підтримки

множини ідентичностей в суспільстві, державної та громадянської стійкості, самозбереження нації, розвитку демократичних прагнень відкритості, плюралізму, відповідального правління.

Висновки. Етнополітика, яка трансформується та оновлюється навіть в умовах війни, свідчить про певний накопичений ресурс стійкості політичних еліт і суспільства загалом. Розширення автономії центрального органу виконавчої влади у відповідній сфері також може сприяти досягненню актуальних завдань держави, її безпековим пріоритетам. Паралельні та одночасні зміни в інших, близьких сферах політики – у політиці пам'яті, політиці ідентичності, політиці у сфері свободи совісті, а також в освітній, інформаційній, культурній, гуманістичній, соціальній, економічній та інших сферах життя суспільства – можуть осмислюватися і як виклик, і як можливість для перегляду етнополітики на шляху зміцнення національної стійкості.

Державні програми, стратегії, концепції, плани в Україні пропонують одразу кілька термінів, пов'язаних з феноменом стійкості: «національна стійкість», «національна система стійкості», «соціальна стійкість», «громадянська стійкість», «стійкість громадських організацій», «стійкість демократії» та інші. Вважаємо, що розвитку й практичному втіленню цих концептів може сприяти врахування складності й комплексності сучасних суспільно-політичних процесів, зокрема й етнополітичного фактору.

І соціологічні опитування, і експертні оцінки, і державно-політичні напрацювання фіксують тенденцію до подальшої консолідації громадян України, суттєві трансформації в структурі національної ідентичності, що відбуваються на фоні зростаючих зовнішніх загроз і збройної агресії. Не всі відповідальні суб'єкти політики однаково використовують цей потенціал, як і наявні результати сучасних етнополітичних досліджень. З іншого боку, коло суб'єктів етнополітики постійно зростає, співзвучно потребам демократизації, відтак нові активні форми співпраці розвивають і сучасні уявлення про цю сферу, її можливі трансформації та перспективи.

Етнополітика, як площина практичної реалізації національних інтересів, забезпечення прав національних меншин і корінних народів, в умовах війни потребує подальшої інституціоналізації, чітких безпекових заходів, міжінституційної співпраці та узгодженої координації дій, поглиблення стратегічного зв'язку регіональних, національних та міжнародних вимірів, сталої ресурсної підтримки та стійкого розвитку. Подальшу концептуалізацію та вивчення ретроспектив етнополітики також вбачаємо у пошуку відповідей на ці практичні завдання сьогодення.

Використані джерела:

1. Владиченко, Л. (2019). Державний орган України у справах релігій. *Велика українська енциклопедія*. [https://vue.gov.ua/Державний орган України у справах релігій](https://vue.gov.ua/Державний_орган_України_у_справах_релігій).
2. Воляннюк, О. (2022). Етнополітика: практичні знання для реального світу. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, 22(32). С. 109-119.
3. Гуменюк, Б. (2022). Українська дипломатія під час Національно-визвольної війни України: есе історика-міжнародника й дипломата. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжсвід. зб. наук. пр.* Вип. 31. С. 62-70.
4. Закон України № 2834-IX. (13.12.2022). Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. *База даних «Законодавство України»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20>
5. Коаліція РПР закликає уряд залучати громадянське суспільство до розробки «концепцій» розвитку держави. (2023, жовтень, 6). *Детектор медіа*. <https://cs.detector.media/reforms/texts/185679/2023-10-06-koalitsiya-rpr-zaklykaie-uryad-zaluchaty-gromadyanske-suspilstvo-do-rozrobky-kontseptsiy-rozvytku-derzhavy/>
6. Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті та внесення змін до Положення про Міністерство культури України № 812. (21.08.2019). *База даних «Законодавство України»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/812-2019-%D0%BF>
7. Постанова Кабінету Міністрів України № 1322. (15.12.2023) Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного

плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках. База даних «Законодавство України». <https://zakon.rada.gov.ua/go/1322-2023-%D0%BF>

8. Постанова Кабінету Міністрів України № 1355. (06.12.2022). Деякі питання діяльності Державної служби з етнополітики та свободи совісті. База даних «Законодавство України». <https://zakon.rada.gov.ua/go/1355-2022-%D0%BF>

9. Разумков Центр. (21 серпня 2023). Ідентичність громадян України: тенденції змін. Травень 2023 р. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r>

10. Резнікова, О. (2022). *Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища*: монографія. Київ: НІСД, 456 с.

11. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1025-р. (10.11.2023). Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року. База даних «Законодавство України». <https://zakon.rada.gov.ua/go/1025-2023-%D1%80>

12. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 850-р. (26.09.2023). Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року. База даних «Законодавство України». <https://zakon.rada.gov.ua/go/850-2023-%D1%80>

13. Указ Президента України № 479/2021. (2021). Про рішення Ради національної безпеки і оборони України: Концепція забезпечення національної системи стійкості. База даних «Законодавство України». <https://zakon.rada.gov.ua/go/479/2021>

14. Уряд утворив Держслужбу з етнополітики та свободи совісті. (12.06.2019). *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2719787-urad-utvoriv-derzsluzbu-z-etnopolitiki-ta-svobodi-sovisti.html>

15. Akopian, V., Timashova, V. (2023). The Discourse of Humanism in the Context of the Civilizational Process in the 21st century. *Philosophy and Cosmology*. Vol. 30. S. 24–32.

16. Chandler, D. (2014). Beyond neoliberalism: resilience, the new art of governing complexity. *Resilience*, 2:1, 47-63, DOI: [10.1080/21693293.2013.878544](https://doi.org/10.1080/21693293.2013.878544)

17. Eras, L. (2023). War, Identity Politics, and Attitudes toward a Linguistic Minority: Prejudice against Russian-Speaking Ukrainians in Ukraine between 1995 and 2018. *Nationalities Papers*. 51(1):114-135. doi:10.1017/nps.2021.100

18. Yurchuk, Y. (2021). Historians as Activists: History Writing in Times of War. The Case of Ukraine in 2014–2018. *Nationalities Papers*. 49(4):691-709. doi:10.1017/nps.2020.38

References:

1. Vladychenko, L. (2019). Derzhavnyi orhan Ukrainy u spravakh relihiy. Velyka ukrayinska entsyklopediya. [State Body of Ukraine in Religious Affairs]. *Great Ukrainian Encyclopedia* <https://vue.gov.ua/Derzhavnyi-orhan-Ukrayiny-u-spravakh-relihiy> [in Ukrainian].

2. Volianiuk, O. (2022). Etnopolityka: praktychni znannia dlia realnoho svitu. [Ethnopolitics: Practical knowledge for the real world]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova. Seriya 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin*, 22(32), 109-119. [in Ukrainian].

3. Humeniuk, B. (2022). Ukrayinska diplomatia pid chas Natsionalno-vyzvolnoi viiny Ukrainy: ese istorykamizhnarodnyka y dyplo mata. [Ukrainian diplomacy during the National Liberation War of Ukraine: an essay by a historian-internationalist and diplomat]. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky: mizhvid. zb. nauk. pr.* Vyp. 31, 62-70. [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy № 2834-IX. (13.12.2022). Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhenia ukrayinskoj natsionalnoi ta hromadianskoj identychnosti. [On the basic principles of state policy in the field of affirmation of Ukrainian national and civic identity.]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20> [in Ukrainian].

5. Koalitsiia RPR zaklykaie uriad zaluchaty hromadianske suspilstvo do rozrobky «kontseptsii» rozvytku derzhavy. [RPR Coalition calls on the government to involve civil society in the development of "concepts" for state development]. (2023, zhovten, 6). *Detektor media*. <https://cs.detektor.media/reforms/texts/185679/2023-10-06-koalitsiya-rpr-zaklykaie-uryad-zaluchaty-gromadyanske-suspilstvo-do-rozrobky-kontseptsiy-rozvytku-derzhavy/> [in Ukrainian].

6. Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti ta vnesennia zmin do Polozhennia pro Ministerstvo kultury Ukrainy № 812. [Regulation on the State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience and Amendments to the Regulation on the Ministry of Culture of Ukraine]. (21.08.2019). *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/812-2019-%D0%BF> [in Ukrainian].

7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1322. (15.12.2023) Pro skhvalennia Stratehii utverdzhenia ukrayinskoj natsionalnoi ta hromadianskoj identychnosti na period do 2030 roku ta zatverdzhenia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2023-2025 rokakh. [Strategy for the affirmation of Ukrainian national and civic identity for

- the period until 2030 and the approval of the operational plan of measures for its implementation in 2023-2025.]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1322-2023-%D0%BF> [in Ukrainian].
8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1355. (06.12.2022). Deiaki pytannia diialnosti Derzhavnoi sluzhby z etnopolityky ta svobody sovisti. [Some issues of the activities of the State Service for Ethnopolitics and Freedom of Conscience.]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1355-2022-%D0%BF> [in Ukrainian]
9. Razumkov Tsentr. (21 serpnia 2023). Identychnist hromadian Ukrainy: tendentsii zmin. Travnen 2023 r. [Identity of Ukrainian citizens: trends of changes. May 2023]. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r> [in Ukrainian].
10. Reznikova, O. (2022). *Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyscha : monohrafiia*. [National resilience in a changing security environment]. Kyiv : NISD, 456 s.
11. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1025-r. (10.11.2023). Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Kontseptsii zabezpechennia natsionalnoi systemy stiikosti do 2025 roku. [On the approval of the plan of measures for the implementation of the Concept of ensuring the national resilience system by 2025]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1025-2023-%D1%80> [in Ukrainian].
12. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 850-r. (26.09.2023). Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi natsionalno-kulturnoi prohramy «Yednist u rozmaïtosti» na period do 2034 roku. [On the approval of the State target national-cultural program "Unity in Diversity" for the period until 2034.]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/850-2023-%D1%80> [in Ukrainian].
13. Ukaz Prezidenta Ukrainy № 479/2021. (2021). Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy: Kontseptsiiia zabezpechennia natsionalnoi systemy stiikosti. [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine: Concept of ensuring the national resilience system.]. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy»*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/479/2021> [in Ukrainian].
14. Uriad utvoryv Derzhsluzhbu z etnopolityky ta svobody sovisti. [The government has established the State Service for Ethnopolitics and Freedom of Conscience.]. (12.06.2019). *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2719787-urad-utvoriv-derzsluzhbu-z-etnopolitiki-ta-svobodi-sovisti.html> [in Ukrainian].
15. Akopian, V., Timashova, V. (2023). The Discourse of Humanism in the Context of the Civilizational Process in the 21st century. *Philosophy and Cosmology*. Vol. 30. S. 24–32.
16. Chandler, D. (2014). Beyond neoliberalism: resilience, the new art of governing complexity. *Resilience*, 2:1, 47-63, DOI: [10.1080/21693293.2013.878544](https://doi.org/10.1080/21693293.2013.878544)
17. Eras, L. (2023). War, Identity Politics, and Attitudes toward a Linguistic Minority: Prejudice against Russian-Speaking Ukrainians in Ukraine between 1995 and 2018. *Nationalities Papers*. 51(1):114-135. doi:10.1017/nps.2021.100
18. Yurchuk, Y. (2021). Historians as Activists: History Writing in Times of War. The Case of Ukraine in 2014–2018. *Nationalities Papers*. 49(4):691-709. doi:10.1017/nps.2020.38

Olha Volianiuk,

*Candidate of Political Science, Associate Professor,
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*

Yuriy Ladnyi,

*Postgraduate student of Department of Political Sciences
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*

Ethnic Policy and National Resilience Under Conditions of War

Authors made an attempt to link two actual concepts in political science – “ethnic policy” and “national resilience”, in particular to reconsider their essence and changing trends under conditions of war. It is emphasized that a balanced ethnic policy could serve as one of the instruments for preserving the security, unity, and stability of society, even in the face of armed aggression. The article aims to propose a contemporary understanding of the problems and significance of ethnic policy as a factor in national resilience, as part of the security space, and at the same time, a historically grounded sphere of social life. At the same time, it turned out that the outlined tasks inevitably actualize the appeal to other areas of politics: memory politics, identity politics, politics of freedom of conscience, as well as politics in the educational, informational, cultural, social, economic and other spheres of society.

The methodological basis of the research is founded on the principles of objectivity, pluralism, and interdisciplinarity. The analysis of the current legal framework of Ukraine made it possible to comprehend the current and potential state strategies of ethnic policy in the context of war, while the analysis of sociological surveys helped to explore the resilience of society to current ethnic-political challenges, including armed aggression. The case study, the emphasis on the contemporary experience of ethnic-political changes in Ukraine is important both for defining the agenda of government policy and for the prospects of socio-political research of ethnicity in general.

Authors asserted that it is crucial to take into account the ethnic factor when unfolding strategies, programs and plans for the development of national, social and civic resilience, as well as the stability of democracy. Ethnic policy is transforming even under conditions of war and testifies to a certain accumulated resource of resilience of political

elites and society as a whole. At the same time, ethnic policy requires institutionalization, clear security measures, inter-institutional cooperation, regional, national, and international relations, sustainable resource support, and stable development.

Keywords: *ethnic policy, national resilience, institutional capacity, civic resilience, national security, war, identity politics, memory politics, democracy.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.09>

УДК 32:316.72

Олександр Артемчук,
*аспірант кафедри інформаційної, бібліотечної,
архівної справи та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін,
Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»
ORCID: 0009-0004-9271-8147; email: oartemchuk@e-u.edu.ua*

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ У ДОВОЄННИЙ ПЕРІОД І В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті йдеться про політичну культуру сучасної молоді України, яка зазнала змін як у довоєнний період, так і в умовах війни. Політична ситуація в країні має значний вплив на світогляд молоді. З одного боку, війна може сприяти патріотизму й відповідальності перед державою, з іншого – знизити довіру до політиків і партій. Політична культура змінюється у різних елементах (як політична свідомість, політична діяльність, національна ментальність, ідеологічні настанови, а також особистісні цінності, потреби, норми і навички політичної поведінки). Акцентовано увагу на тому, що молодь залишається важливою складовою суспільного життя, яка має бути залученою до прийняття важливих рішень та формування майбутнього країни з метою забезпечення стабільності та розвитку демократії в Україні. Вказано на необхідність створення умов для активної участі молоді у політичних процесах і забезпечення можливості висловлювати свої думки та ідеї. Обґрунтовано, що для підвищення рівня політичної культури сучасної молоді України необхідно забезпечувати молодим людям можливості для самореалізації та залучення їх до участі у соціальних, економічних, політичних процесах країни, а також формувати у них цінності та знання про демократію та громадянське суспільство. Для цього потрібно розвивати політичну освіту та громадськість, підвищувати рівень інформованості молоді про політичні процеси в країні та світі, а також навчати молодих людей діалогу та компромісу. Доведено, що політична культура сучасної молоді України зазнала змін протягом останніх років, зокрема, внаслідок розвитку інформаційних технологій, зміни соціально-економічної ситуації в країні.

Ключові слова: *компаративний аналіз, політична культура, сучасна молодь України, довоєнний період, період війни.*

Вступ. Політична культура є важливою складовою суспільного життя кожної країни, оскільки вона визначає ставлення громадян до політичної системи, їх готовність брати участь у політичних процесах і формувати відповідальність за прийняті рішення. Сьогодні, в умовах глобалізації та інформаційної революції, молодь відіграє важливу роль у формуванні політичної культури суспільства. Порівняльний аналіз політичної культури сучасної молоді України в довоєнний період та в умовах війни є досить актуальним, оскільки ці періоди відрізнялися за багатьма параметрами. У довоєнний період (до 2014 р.) Україна переживала розвиток демократичної системи, створення громадських організацій, підвищення активності молоді в політичних процесах. Умови війни змінили політичну ситуацію в країні, спричинили зміну настроїв населення та підвищили рівень військової мобілізації. Молодь стала більш патріотично налаштованою, вона активніше підтримує військову кампанію та позитивно ставиться до ЗСУ. Проте, на фоні зростання патріотичних настроїв, знизився рівень довіри до політиків і політичних партій, знизилася активність молоді у політичних процесах. Молодь зосереджує свою увагу, переважно, на вирішенні питань, які стосуються безпеки, економіки, соціального розвитку.

Метою статті є компаративний аналіз політичної культури молоді України у довоєнний період та в умовах війни. Серед **завдань** наукового пошуку: окреслити політичну культуру сучасної молоді України, вказати на її особливості порівняно з попередніми поколіннями,